

Yhteiskunta kommunikaatio- järjestelminä

Janne Jalava (toim.):

Yhteiskunnan järjestelmät.

Niklas Luhmannin ajattelu.

Helsinki: Gaudeamus,

2013. 308 s.

ISBN 978-952-495-225-5

Niklas Luhmannin (1927–1998) tavoitteena oli selittää kaikki, toteavat Janne Jalava ja Risto Kangas teoksessa *Yhteiskunnan järjestelmät. Niklas Luhmannin ajattelu* (s. 8). Ehkäpä juuri ylivoimaisen tavoitteensa vuoksi Luhmann tuli tarkastelleeksi yhteiskuntaa hyvin monesta näkökulmasta. Hän on yli 70 kirjassaan ja yli 400 muussa julkaisussaan käsitellyt muun muassa taloutta, politiikkaa, uskontoa, rakkautta, globalisaatiota ja riskejä. Aikana, jona sosiologiaa usein syytetään yhteiskunnan käsitteen unohtamisesta, Luhmann jättää tietoisesti toimijan lähinnä sivurooliin ja asettaa keskeisimmäksi nimenomaan yhteiskunnan käsitteen – yhteiskunnan, joka koostuu ainoastaan osajärjestelmien-

sä kommunikaatiosta. Luhmannin värikkään käsitteistön kautta rakentuu teoria modernin yhteiskunnan rakenteista, kompleksisuudesta ja keskuksettomuudesta. Vaikka hänen systeemiteoriaansa herättääkin abstraktisuudellaan ja hankalilla käsitteillään epäluuloa monissa, sitä ei ole syytä ohittaa.

Janne Jalavan toimittama teos johdattaa lukijansa luhmannilaiseen systeemiteoriaan. Käivattu suomenkielinen yleisesitys aiheesta on arvokas panos suomalaiseseen yhteiskuntatieteelliseen keskusteluun. Teoksessa ei keskitytä vain ruotimaan Luhmannin vanhoja tekstejä, vaan siinä suuntaudutaan eteenpäin systeemiteorian jatkokehittelyyn ja sen soveltamiseen empiirisessä tutkimuksessa. Teos rakentuu käsitteellisten, teoreettisten ja oppihistoriallisten artikkeleiden varaan sekä johdattaa kohti yksittäisiä osajärjestelmiä käsitteleviä ja empiirisemmin suuntautuneita artikkeleita. Teoksen parhainta antia onkin peruskäsitteistön lisäksi systeemiteorian avaamien tutkimuksellisten mahdollisuuksien esiin tuominen.

Kirjan yhtenä punaisena lankana ovat tietenkin Luhmannin omintakeiset käsitteet; osasysteemi, binäärikoodi, mediumi ja autopoieesi toistuvat kaikissa kirjan artikkeleissa. Janne Jalavan ja Risto Kankaan artikkeli tarjoaa johdannon peruskäsitteisiin. Ar-

tikkelissa lähdetään liikkeelle Luhmannin perustavasta lähtökohdasta, että tietoisuus ja kommunikaatio ovat toisiinsa palautumattomia järjestelmiä. Jalava ja Kangas käyvät sen jälkeen läpi kommunikaation eriytymistä osajärjestelmiin, kommunikaation välittämisen muotoja ja osajärjestelmien keskinäistä riippuvuutta. Artikkelissa käy selväksi kommunikaatiota välittävien mediumien (esim. taloudessa raha) ja binääristen koodien (esim. taloudessa maksaa/ei maksa) kehittyminen ja niiden merkitys osajärjestelmien eriytymisessä. Kirjoittajien mukaan osajärjestelmien erilaistumisen omien funktioidensa ympärille voidaan nähdä tuovan järjestystä ja kiinteyttä modernin yhteiskunnan monimutkaisuuteen.

Risto Eräsaari ja Risto Kangas käyvät artikkeleissaan läpi Luhmannin teorian käsitteellisiä ja oppihistoriallisia kytkentöjä. Eräsaari kytkee teorian erityisesti Edmund Husserlin fenomenologiaan. Husserlin intentionaalisuus muotoutuu Luhmannilla erotteluksi. Kaikki tieto maailmasta ja kaikki ilmiöt tulevat näkyviksi vasta erottelun kautta, eli erona jostakin. Kangas avaa Luhmannin yhteyksiä funktionalismiin ja toteaa, että Luhmann kääntää perinteisen funktionalyysin suunnan ympäri. Funktioanalyysi ei ole hänellä kausaalisen tai teleologisen selittämisen menetelmä, joka saa

voimansa ennalta määrättyistä yhteiskunnallisista rakenteista. Kankaan mukaan Luhmannin ”lähtökohtana ovat ratkaisut, joihin haetaan ne ongelmat, joihin ne ovat ratkaisuja” (s. 73). Kangas tuo kiinnostavasti esiin Luhmannin yhteyksiä esimerkiksi Weberin ja Diltheyn ajatteluun. Kun Luhmannia käsittelevissä teksteissä usein nostetaan esiin Parsonsien rakennefunkcionalismin vaikutukset, on kiinnostavaa lukea teorian muistakin ajatussuunnista kumpuavista vaikutteista.

Teoksen toisena punaisena lankana on systeemiteorian ja empiirisen tutkimuksen yhdistäminen. Mikko J. Virtasen ja Janne Jalavan neljässä artikkelissa ovat vahvasti läsnä Luhmannin teorian jatkokehittelijöiden, etenkin Niels Åkerström Andersenin ja Armin Nassehin näkemykset. Artikkeleissa on nähtävissä temaattista jatkumoa, vaikka aiheet vaihtelevatkin. Virtanen tarkastelee ensin systeemiteoreettisesti suuntautuneen empiirisen tutkimuksen mahdollisuuksia yleisesti ja toisessa artikkelissaan lääketieteen eettisten neuvottelukuntien toimintaa eri osajärjestelmien leikkauspisteessä. Jalava valottaa puolestaan organisaatioiden tutkimista osajärjestelmien ilmentäjinä ja suomalaista kuntoutusjärjestelmää. Artikkeleita yhdistää näkemys yhteiskunnan jatkuvasta muotoutumisesta

praksiksessa, mikä näyttäytyy erityisesti organisaatioiden toimintaa havainnoitaessa – organisaatioiden, jotka ovat useimmiten polyfonisia, eli niissä ovat läsnä useampien osajärjestelmien kommunikaation logiikat. Neljästä systeemiteorian empiiristä hyödyntämistä käsittelevästä artikkelista Jalavan kuntoutusjärjestelmää käsittelevä artikkeli irrottautuu ehkä eniten Luhmannin teksteistä ja kehittää uusia mahdollisuuksia kuntoutusjärjestelmän tutkimiseen sekä käytännöllisiä ratkaisuja sen kehittämiseen.

Seppo Raiski, Kari Kantasalmi ja Erkki Sevänen käsittelevät osajärjestelmiä, joista myös Luhmann on itse kirjoittanut. Raiski käy muun muassa läpi vuosikymmenittäin yhteiskunnan muiden järjestelmien odotuksia tiedettä kohtaan. Kantasalmi tarkastelee Luhmannin käsityksiä kasvatuksesta ja koulutuksesta sekä analysoi nyky-yliopistoa koulutuksen, kasvatuksen ja tieteen järjestelmien valossa. Sevänen mukaan Luhmann ei tavoittanut taidejärjestelmää kokonaisuudessaan jättäessään käsittelemättä useita rakenteellisia kytkentöjä, joita taiteella on muiden järjestelmien kanssa. Kaikki kolme kirjoittajaa nostavat esiin järjestelmien rakenteellisten kytkentöjen merkityksen modernin yhteiskunnan hahmottamisessa. Systeemiteorian tarjoamat mahdollisuudet kompleksisuuden ja yhteiskun-

nan keskuksettomuuden hahmottamisessa autonomisten osajärjestelmien rakenteellisten kytkentöjen avulla näyttäytyvät artikkeleiden kautta.

Luhmannin mukaan perustavimmat modernin yhteiskunnan järjestelmät ovat talous, oikeus ja politiikka, joiden funktiot ovat niukkuuden hallinta, konfliktien estäminen ja kollektiivisesti sitovien päätösten tuottaminen. Tuomas Niska käsittelee artikkelissaan taloutta niukkuuskommunikaationa ja sen kytkentöjä muihin järjestelmiin. Talousjärjestelmä hahmottuu myös sisäisen eriytymisen kautta finansiialiseen ja ei-finansiialiseen sfääriin, jotka ovat tosin hyvin tiukasti linkittyneitä toisiinsa. Jussi Syrjänen tarkastelee oikeutta ja argumentoi uudenlaisen oikeus-, yhteiskunta- ja valtioajattelun puolesta, jossa siirryttäisiin oikeusvaltioideologiasta kohti ymmärrystä yhteiskunnan oikeudesta, esimerkiksi laillisuusperiaatteen yhteiskunnallisten taustojen avaamisen kautta.

Lopuksi Tuomas Ylä-Anttila ja Janne Jalava pohtivat systeemiteoreettista käsitystä politiikan järjestelmästä ja ehdottavat erilaista tapaa käsitteellistää politiikka tavoitteellisen toiminnan ja historiallisten prosessien kautta. Luhmann itse hylkäsi toiminnan käsitteen, joten ehdotus on tähän teokseen yllättävä. Teksti on tosin epilogi, joten irrottelu

on ymmärrettävää. Silti lukijana jäin kaipaamaan enemmän systeemiteoriaan kiinnittyvää kehittelyä. Normatiivisen aspektin mukaan tuominen sekä toiminnan ja toimijoiden roolin korostaminen vievät lukijaa pois päin itse Niklas Luhmannin ajattelusta. Systeemiteorian ”sokeita pisteitä” politiikan ymmärtämisessä voisi lähestyä esimerkiksi politiikan järjestelmän sisäisen eriytymisen, osajärjestelmien rakenteellisten kytkentöjen tai inklusion ja eksklusion käsitteiden kautta redusoimatta politiikan järjestelmää toimijoihin. Saman reduktionhan voisi yhtä hyvin toteuttaa missä tahansa osajärjestelmässä, mutta tällöin kadottaisimme tärkeän osan systeemiteorian ideasta.

Yhteiskunnan järjestelmät -teos on monipuolinen kokonaisuus, kuten Luhmannin ajattelusta kertovalta kirjalta sopii odottaa. Kirjan artikkeleissa liikutaan ajassa keskiajalta tulevaisuuteen, yhteiskunnan ilmiöissä kuntoutuksesta taiteeseen ja tieteellisesti filosofisista peruskysymyksistä tutkimusmenetelmien pohdintaan. Pienen särön lukukokemukseen aiheuttavat erot käsitteiden muodossa. Esimerkiksi osajärjestelmän käsitteestä käytetään kirjassa viittä muutakin muotoa, joita ovat alasysteemi, osasysteemi, funktiojärjestelmä, kommunikaatiosysteemi ja alajärjestelmä. Teos lunas-

taa lupauksensa osoittaa, että luhmannilaisella systeemiteorialla on annettavaa suomalaiseseen tieteelliseen keskusteluun liittämällä teemat yliopistoustutuksen tai sosiaalisen kuntoutuksen kaltaisiin ajankohdaksiin suomalaisiin ilmiöihin. Se lunastaa myös lupauksensa hälventää systeemiteoriaa koskevia vääriä käsityksiä muun muassa sen sokeudesta empirialle tai kykenemättömyydestä kriittiseen analyysiin. Kirja on suositeltavaa luettavaa systeemiteoriaan tutustuvalle, kuten myös lukijalle, joka hakee tuoreita näkökulmia yhteiskunnan ilmiöiden ihmettelyyn.

Juha Koskela